

PRINȚESA MARIA CANTEMIR ÎNTRE FICȚIUNE ARTISTICĂ ȘI REALITATE ISTORICĂ

Acad. **Andrei EȘANU**
Valentina EȘANU

PRINCESS MARIA CANTEMIR – BETWEEN
FICTION AND HISTORICAL REALITY.

In historiography and especially in fiction was rooted on opinion that Princess Mary - daughter of Prince of Moldova Dimitrie Cantemir, was involved an intimate relationship with Czar Peter the Great. From sources of the epoch we bring up evidences clearly pointing out that this historical myth, appeared in diplomatic and imperial's spheres of Russian nobility, was just a banal worldly intrigue.

Prințesa Maria CANTEMIR

În istoriografia modernă, mai cu seamă prin opiniile expuse la finele sec. al XIX-lea de istoricul rus Leonid Nicolaevici Maikov, prin interpretările sale îndoielnice, în lucrarea *Княжна Мария Кантемир*¹, ale unor informații memorialistice și epistolare, treptat s-a impus în literatura istorică rusă (C.Valișevskii²) și cea românească (fiind vorba de P.P.Panaiteșcu³ și G. Cioranescu⁴), dar mai frecvent în literatura beletristică, punctul de vedere potrivit căruia Maria (1700-1757), fiica mai mare a lui Dimitrie Cantemir, ar fi fost amanta lui Petru I, țarul Rusiei. În ultimele decenii, această presupusă relație a avut reflectare largă, mai ales prin operele unor scriitori contemporani (Daniil Granin, Ion Druță, Zinaida Cirkova ș.a.), căpătând amploarea unei avalanșe în internet, iar de aici a pătruns în percepția publică drept adevăr incontestabil.

Prin pana acelorași autori, se afirmă cum că această pasiune a țarului față de Maria s-a înfiripat în cadrul festivităților din toamna lui 1721-1722 dedicate încheierii păcii de la Nystadt (30 august 1721)⁵. Conform acelorași surse, din această legătură a țarului cu Maria prințesa ar fi rămas însărcinată, fapt care a ajuns cică la urechile Împărătesei Ecaterina. Mai mult, se susține că această idilă ar fi fost și pe placul lui Dimitrie Cantemir, care spera ca fiica să ajungă împărăteasă, iar pruncul lor, dacă ar fi băiat, să devină moștenitorul imperial al Rusiei. La o asemenea întorsătură a destinului prințul Dimitrie, chipurile, ar fi sperat că îl va putea convinge

pe țar să întoarcă din nou armele contra Imperiului Otoman și pe această cale să-și elibereze țara de sub dominația străină. Având interesele sale în problema succesiunii tronului Rusiei, Împărăteasa Ecaterina ar fi căutat în fel și chip să zădărnicească aceste planuri. Potrivit unor informații mai mult alimentate de zvonuri⁶, expuse în depeșele din 8 iunie 1722⁷ și 13 iunie 1723⁸ ale lui Jacques de Campredon, ministrul plenipotențiar al Franței în Rusia, țarina prin intermediul medicului imperial Polikala ar fi făcut ca Maria să avorteze la Astrahan⁹. Se mai admite că însăși construirea unei biserici cu hramul „Sf. Maria Magdalena” ar fi drept mărturie a păcatului săvârșit de Maria în tinerețe.

Totuși, mai cu seamă în ultimii ani, o asemenea tratare a problemei este pusă la îndoială. Se pare, primul care a supus unui examen critic pretinsa relație a prințesei Maria Cantemir cu țarul Petru I a fost Ștefan Ciobanu în cunoscuta lucrare *Dimitrie Cantemir în Rusia*¹⁰. În compartimentul dedicat Mariei Cantemir în lucrarea *Dinastia Cantemireștilor*, publicată la Chișinău în 2008, subsemnații (acad. Andrei și Valentina Eșanu – n.r.), analizând informațiile pe care s-a sprijinit Maikov, înclină să creadă că cele spuse despre Maria nu corespund realității¹¹. Puțin mai târziu tot la Chișinău apare lucrarea *Moștenirea epistolară a lui Dimitrie Cantemir* de Victor Țviruncu¹², care de asemenea respinge existența unui roman al lui Petru I cu Ma-

ria, arătând că relațiile dintre țar și Ecaterina, soția sa, erau deosebit de puternice și nu lăsau loc pentru alte pasiuni de acest gen. În lucrarea sa dedicată Cantemireștilor, apărută la Paris în primăvara lui 2009, bunul nostru prieten, istoricul Stefan Lemny, punând alături notele lăsate de același Ivan Ilinskii, cele consemnate de Campredon în depeșele sale, dar și analizând opiniile unor istorici, arată, după opinia noastră destul de întemeiat, că așa numita idilă dintre Petru cel Mare și Maria Cantemir mai curând nu a avut loc. Și, precum susțin biografia țarului, chiar dacă aceasta ar fi avut loc, la fel ca și în alte asemenea cazuri Petru I nu i-a dat nicio importanță¹³.

În cele ce urmează încercăm să venim și cu alte considerente cu privire la presupusa relație a țarului cu Maria Cantemir. La temelia acestor considerente am pus analiza minuțioasă a *Notationes Cotidianae* de Ivan Ilinskii, *Însemnările personale din campania persiană a lui Dimitrie Cantemir*, precum și *Memoriile* unor martori oculari.

1. După câte se pare, Maria nu fusese niciodată la Petersburg până în 1721, când tatăl ei a fost desemnat senator și consilier de taină al țarului¹⁴. Maria nu a fost prezentă nici la nunta tatălui ei cu Anastasia, în ianuarie 1720¹⁵, care a avut loc de asemenea în noua capitală a Rusiei, rămânând la Moscova pentru a îngriji de sora sa Smaragda, grav bolnavă și care, de altfel, a murit câteva luni mai târziu. O primă ocazie reală când Petru I a putut să o cunoască pe Maria la vârsta maturității au fost festivitățile din toamna anului 1721 dedicate păcii de la Nystadt (30 august 1721). După cum s-a dovedit mai târziu, această primă cunoștință dintre cei doi nu a fost dintre cele plăcute, căci în toiu unei îndelungate petreceri la 1 noiembrie 1721, Petru I a observat lipsa soției și a fiicei lui Dimitrie Cantemir. Raportându-i-se că cele două femei sunt bolnave, țarul, stăpânit de furie, a poruncit demnitarilor săi Iagușinskii, Tatișev, precum și medicului său Blumentrost să verifice cu toată severitatea dacă motivul invocat corespunde adevărului. În urma vizitei acestora conflictul a fost aplanat, dat fiind faptul că Anastasia, fiind gravidă pe atunci, într-adevăr se simțea rău. Or, în scurtă vreme (10 noiembrie 1721¹⁶), în drum spre Moscova, la Berezae, precum notează Ilinskii, dânsa a pierdut sarcina. De astă dată, deși lipsit de tact, Petru I a avut anumite muștrări de conștiință și a ținut să o viziteze pe Anastasia la câteva zile (14 noiembrie¹⁷) în urma acestui nefericit caz. Astfel, după toate câte s-au întâmplat în toamna anului 1721 la Petersburg, se pare că Maria nu a avut cum să fie „fermecată de personalitatea țarului”, precum afirmă Maikov¹⁸. Ulterior, Maria a

putut să-l întâlnească pe Petru I, în timpul vizitelor pe care acesta le-a făcut fostului domn moldovean la Sankt-Petersburg pentru a rezolva diferite probleme de stat sau pentru a participa la festivități de familie, dar de fiecare dată, precum consemnează Ilinskii, el era însoțit de numeroși demnitari sau chiar de întreaga curte (26 octombrie, 6 noiembrie 1721¹⁹). Or, toate acestea par să excludă posibilitatea întreținerii unor relații deosebite între țar și Maria.

2. Revenind la lucrarea lui Maikov, ținem să subliniem că însuși istoricul rus recunoaște că existența unor relații între Petru și Maria **o deduce indirect**²⁰, argumentând prin faptul că domnița Maria i-a refuzat propunerea de căsătorie cneazului Ivan Grigorievici Dolgorukii (1680-1739). Acesta încearcă să sondeze terenul în privința pețirii domniței Maria Cantemir, în primele luni ale lui 1722. Ceea ce l-a încurajat pe cneazul Dolgorukii să ceară mâna Mariei era că atât tatăl ei, cât și mama vitregă au dat acordul, fapt reflectat ulterior și în testamentul lui Dimitrie Cantemir²¹. În urma întrevederilor directe cu Ivan Grigorievici Dolgorukii, Maria s-a convins că acesta, deși era reprezentantul unei vechi și mari spițe de nobili ruși, *nu se distingea prin inteligență și nici prin aptitudini pentru vreo slujbă de stat*²², ceea ce a determinat-o să refuze propunerea cneazului, motivând că pretendentul *nu ocupa nici o funcție în serviciul țarului*²³. În treacăt fie spus, ulterior el a devenit consilier de taină numai datorită sprijinului acordat de nepoata sa și, în același timp, sora țarului Ecaterina Alexeevna²⁴. Acest refuz se pare că nu a rămas fără consecințe pentru Maria, care, vrând-nevrând, a atins amorul propriu al cneazului, rănindu-i orgoliul de nobil, la fel ca și în cunoscuta fabulă: *strugurii pe care nu-i poți ajunge, sunt acri*. După câte se vede, situația jenantă în care s-a pomenit Dolgorukii în urma acestui refuz l-a plasat într-o situație destul de neplăcută în înalta societate, ceea ce putea să-l facă să recurgă la scorneli sau bârfe cum că Maria ar întreține relații amoroase cu țarul și din această cauză nu a dorit să se căsătorească cu el. Din cele arătate ar reieși mai curând că Maria nu a acceptat propunerea lui Dolgorukii din simplul motiv că de la înălțimea culturii sale a văzut în acesta o mediocritate. Faptul că ulterior unul dintre descendenții cneazului a inclus și acest aspect în memoriile sale ne-a determinat să considerăm că vorbele stârnite despre Maria Cantemir pornesc chiar de la Ivan Dolgorukii²⁵.

3. Dacă încercăm să abordăm aceeași problemă dintr-un alt unghi de vedere, cel al succesiunii la tronul Rusiei, conform căruia urmașul Mariei din relația cu Petru urma să fie desemnat moștenitor, tre-

buie să arătăm că dintru început, conform dispozițiilor și ucazurilor respective ale lui Petru I, tronul Rusiei era moștenit doar pe linie masculină, adică putea fi ocupat doar de unul din fiii săi. Cum în 1718 și în 1719 au murit țarevicii Alexei și Petru²⁶, împăratul a fost nevoit să revizuiască principiul succesiunii la tron. Evenimentul se produce la 5 februarie 1722, când Petru I emite un ucaz prin care a anulat ordinea anterioară de succesiune la tron a urmașilor săi direcți pe linie masculină, înlocuind-o prin alta, conform căreia succesori al scaunului putea deveni orice persoană pe care **țarul o va găsi destoinică** de a se afla în fruntea țării. La 16 februarie emite alt ucaz, prin care țareviciul Alexei era eliminat din rândurile succesorilor săi ca prim născut în familia sa.

Pe de o parte, în urma acestei răsturnări radicale de situație în problema succesiunii la tron nicidecum un eventual urmaș al lui Petru I, chiar dacă era băiat (din presupusa relație cu Maria Cantemir), nu putea fi desemnat necondiționat moștenitor al tronului. Dacă Petru I spera, într-adevăr, să aibă de la Maria un fiu pe care l-ar putea desemna drept succesorul său la tron, acest fapt nu schimba atât de radical modalitatea de moștenire a scaunului împărătesc.

Pe de altă parte, presupusa aventură între cei doi, după cum se admite, a început cam în aceeași perioadă cu schimbarea modalității succesiunii la tron, ca să continue în timpul campaniei persane. Astfel, Dimitrie Cantemir nu putea să pretindă ca un eventual nepot al său (or, acesta trebuia să se nască, după cum se admitea, pe la finele anului 1722) să devină succesor de drept al lui Petru I.

4. Încercând să examinăm presupusa aventură a lui Petru I cu Maria din anturajul direct al țarului, trebuie să arătăm că relația dintre cei doi se înscrie cu greu în toată atmosfera de familie și de aventuri amoroase ale lui Petru. Or, Petru se atașase într-atât de Împărăteasa Ecaterina, încât, precum scrie în 1721 martorul ocular Henning-Friedrich von Bassewitz²⁷ *țarului îi plăcea s-o vadă pe Ecaterina pretutindeni. Nu era paradă militară, lansarea vreunei corăbii, o ceremonie sau o sărbătoare, la care ea să nu fi fost prezentă...*²⁸. Ba chiar și în cele mai îndepărtate și mai periculoase campanii militare, cum ar fi cea de la Prut (1711), cea din Caucaz (1722), Ecaterina a fost permanent alături de țar. Aceasta, fiind încrezută în devotamentul soțului său, lua în derâdere multiplele lui aventuri amoroase, ...²⁹. La rândul său, Petru, demonstrându-și atașamentul față de Ecaterina, la 16 februarie 1722 își oficiază căsătoria cu ea, la 18 noiembrie 1723 emite un Manifest prin care i se acordă coroana imperială³⁰, iar la 4 mai 1724 o proclamă Împărăteasă.

Totodată, Cantemireștii întrețineau cele mai bune relații cu Împărăteasa Ecaterina, adresându-i numeroase scrisori și rugăminți. Dimitrie Cantemir îi adresează Împărătesei Ecaterina chiar și Testamentul său, în care primele două puncte se referă la destinul Mariei, stipulându-se că lasă *soarta fiicei ... în mila lui Dumnezeu, la bunătatea și îndurarea Maiestății Sale*³¹. Oare ar fi încredințat Dimitrie Cantemir Împărătesei Ecaterina destinul copiilor săi, a Mariei, în special, dacă în relațiile dintre părți ar fi existat disensiunile delicate la care ne referim?

5. În altă ordine de idei, dacă comparăm cele relatate de martorii oculari ai evenimentelor de la curtea țarului, din familia lui Dimitrie Cantemir, fiind vorba de Henning Friedrich von Bassewitz³², Fr. von Bergoltz³³, care erau frecvent oaspeți ai principelui moldovean și acesta, la rândul său, le făcea vizite, lăsând ample relatări despre cele văzute și auzite, dânsii niciodată nu consemnează existența unor relații deosebite dintre țar și Maria Cantemir. Pe când Jacques de Campredon³⁴ l-a vizitat pe Dimitrie Cantemir, se pare, doar o singură dată (la 1 decembrie 1721 și atunci doar pentru o oră), când s-a discutat problema eliberării cu sprijinul regelui Franței a lui Antioh Cantemir³⁵, fratele principelui moldovean. În asemenea situație emisarul francez nu avea cum ști mai multe despre presupusele relații intime dintre Petru I și Maria. Prin urmare, solul francez era mult mai puțin informat despre cele petrecute în familia lui Cantemir și relatările sale erau alimentate preponderent din zvonuri.

6. O sursă importantă care poate vărsa mai multă lumină asupra elucidării acestui subiect poate fi considerat *Jurnalul lui Ivan Ilinski*³⁶, secretar personal în ultimii ani de viață al lui Dimitrie Cantemir. Consemnările se referă la diverse evenimente și fapte din familia lui Cantemir cu începere din ianuarie 1721 până în 1730. Acest document s-a păstrat în original, dar ne-a fost accesibil în două variante publicate, una în limba rusă, ediție efectuată de Maikov³⁷, iar alta în limba română, tradusă de Gr. Tocilescu și publicată de Ecaterina Țarălungă³⁸. Prin comparație am constatat că ambele variante sunt lacunare, fapt indicat atât de Tocilescu, cât și de Maikov. Din fericire, ambii istorici nu au omis unele și aceleași informații, de aceea în anumite privințe cele două ediții, deși parțial, se completează reciproc. Iată de ce o ediție completă, critică a acestui important izvor referitor la viața Cantemireștilor, a Mariei Cantemir în cazul nostru, rămâne o sarcină de viitor a științei istorice. Totuși, pornind de la variantele arătate mai sus, a *Jurnalului lui Ilinski*, am constatat următoarele:

- în primul rând, Maria Cantemir niciodată nu este menționată în *Jurnalul lui Ilinskii* cu numele ei, ci doar cu noțiunea de „княжна”³⁹, prin care în Rusia era desemnată fiica necăsătorită a unui cneaz⁴⁰, iar Dimitrie Cantemir purta titlul de „prealuminat cneaz”. Noțiunea de „княжна” Gr. Tocilescu o traduce prin noțiunile „princesă fiică” (19 august 1721) sau „domniță” (27 august, 1 noiembrie 1721). Pe când Anastasia Trubețkaia, fiind căsătorită cu cneazul Dimitrie Cantemir, era indicată rusește prin titlul „княгиня”⁴¹, pe care Gr. Tocilescu îl traduce prin cuvântul „princesă”. Drept exemplu în această privință pot servi mai multe note ale lui Ilinskii⁴², dintre care cităm doar una, din 1 august 1721, cum că: „*писма с Котлина острова от князя к княгине и княжне получены*”, adică sunt „primitive scrisori de pe insula Kotlin de la cneaz (D. Cantemir – n.n.) către princesă și domniță”. De unde conchidem că „княгиня”= princesa Anastasia, iar „княжна”= princesă fiică sau domnița, când este vorba de Maria.

Putem aici să atenționăm cititorul că în traducere din limba rusă în franceză termenii „княжна” și „княгиня” se redau printr-un singur termen „princese”, de unde vin toate inexactitățile lui Campredon care nu avea cum să sesizeze deosebirea dintre aceste două noțiuni, interpretând eronat faptele legate de soția și, respectiv, fiica lui Dimitrie Cantemir.

- în al doilea rând, dacă prin aceeași noțiune de „княжна” o aflăm pe Maria (astfel o numește fratele ei, Antioh Cantemir, în Testament – „сестра моя Княжна Марья”; ea personal semna⁴³ la fel către oficiali⁴⁴), menționată de Ilinskii, la Petersburg (1 august, 19 august, 27 august, 1 noiembrie 1721), în drum spre Moscova și la Moscova (1721 – primele luni ale 1722), apoi pe tot parcursul călătoriei familiei lui Dimitrie Cantemir în campania caucaziană (Anastasia și fiii mai mari – Matei, Constantin și Șerban) de la Moscova, pe Volga, până la Marea Caspică, la Astrahan, în campania din Caucaz, și la cale întoarsă de la Astrahan până la Dimitrievca – **Maria nu este menționată niciodată**. Ceea ce ne-a determinat să considerăm că Maria nu a plecat în campania persană, precum se afirmă neîntemeiat, după noi, de unii istorici, rămânând pe tot parcursul acestei perioade la Moscova (7 mai 1722 – 19 martie 1723)⁴⁵.

- în al treilea rând, se pare că la Petersburg, în drum spre Moscova și la Moscova, Maria se ocupa de supravegherea celor mici, în special a fratelui Antioh și a micuței Smaragda-Ecaterina, născută în 4 noiembrie 1720 din căsătoria lui Dimitrie cu Anastasia. De exemplu, după cum consemnează

Ilinskii, dacă la 7 noiembrie Dimitrie și Anastasia pleacă spre Moscova de la Petersburg împreună cu întreaga curte imperială, ajungând într-acolo la 18 noiembrie 1721, apoi Maria împreună cu cei mici se pornește mai târziu, ajungând la Moscova la 3 ianuarie 1722, fapt consemnat prin nota: *Княжны и князичи меньшие приехали*⁴⁶ [„domnițele (Maria și Smaragda - n.n.) și cnezii cei mici (Șerban și Antioh- n.n.) au sosit”].

- în al patrulea rând, dacă punem alături asemenea fapte, precum că Anastasia o naște la 4 noiembrie 1720 pe Smaragda-Ecaterina, de la Ilinskii aflăm că la **10 noiembrie 1721** *В деревне Березае, которая отстоит от Москвы 355 верст, князь/г/у/ня выкинула*⁴⁷ [în satul *Berezae* situat la 355 verste de Moscova, *princesa* (Anastasia – n.n.) a pierdut sarcina], apoi din altă consemnare a aceluiași secretar, de astă dată din **27 noiembrie 1722**, pe când familia lui Cantemir se afla încă la Astrahan, aflăm din nou că *князь/г/у/ня наша выкинула*⁴⁸ (*princesa noastră a lepădat*), fiind vorba, de asemenea, de Anastasia, soția lui Dimitrie Cantemir. Din păcate, Maikov în ediția sa a omis această din urmă notă, considerând-o, probabil, neimportantă. De aceea, inițial am recurs la varianta în limba română în traducerea lui Gr. Tocilescu. Or, după cum am arătat mai sus, Gr. Tocilescu nu confunda noțiunile de „княгиня” și „княжна”. Deci prin noțiunea „princesa noastră”, Tocilescu a avut-o în vedere pe Anastasia, căci la sigur istoricul român a tradus fraza „княгиня наша”, prin care Ilinskii o avea în vedere de fiecare dată pe soția lui Dimitrie Cantemir, fapt ce s-a confirmat în urma consultării de către noi a originalului *Notationts quotidianae* a lui Ivan Ilinskii în Arhiva Centrală de Acte Vechi a Rusiei din Moscova.

Din aceleași însemnări ale lui Ilinskii aflăm că după întoarcerea din zona Caucaziană, în septembrie-octombrie 1722, Dimitrie Cantemir s-a îmbolnăvit. Și dacă țarul cu anturajul său au plecat spre Petersburg la 4-5 noiembrie 1722, apoi principele moldovean din cauza bolii a fost nevoit să amâne plecarea. Din aceleași însemnări reiese că el a trebuit să-și amâne din nou plecarea din Astrahan, deoarece prin noiembrie s-a simțit rău și princesa Anastasia, care la 27 noiembrie a pierdut sarcina. Considerăm că doar aceste circumstanțe neplăcute l-au determinat pe Dimitrie să părăsească Astrahanul abia la 27 ianuarie 1723.

7. În familia Cantemireștilor domnea o atmosferă de credință creștină adâncă, unde principiile morale ortodoxe, cele Zece Porunci erau respectate cu strictețe. Acest fapt e dovedit atât de construirea unor biserici de către Dimitrie și urmașii săi, cum ar

fi cea cu hramul „Constantin și Elena” de la mănăstirea greacă „Sf. Nicolai” din Moscova, cea de la Ciornaia Greazi cu hramul „Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Izvorul Viu” și de la moșia Dimitrievca din gubernia Harcov, cât și de atmosfera de instruire și educație a copiilor sub îndrumarea unor călugări (Ieremia Cacavela) și preoți (Athanasie Condoidi) creștini ortodocși. Cartea religioasă, în special Biblia, ocupau un loc de cinste în casa și familia lui Dimitrie Cantemir. Atât fostul voievod, cât și membrii familiei sale erau oameni profund religioși și, după noi, ar fi cu neputință ca tatăl și Maria însăși să încalce principiul Decalogului („a nu preacurvi”) și să admită asemenea grave încălcări de morală creștină. Însăși Maria a construit între 1742-1747 o biserică la Ulitkino⁴⁹ și, conform testamentului, aici urma să fie fondată o mănăstire de maici. Întreaga viață, precum și relațiile pe care le-a întreținut Maria cu persoane de diferite ranguri, arată cu prisosință că dânsa era o femeie deosebit de evlavioasă și hramul „Sf. Maria Magdalena” al bisericii înălțate de ea trebuia să-i înveșnicească numele și nicidecum nu pare să fie dovada recunoașterii unui păcat sau a unor remușcări de conștiință.

8. Deși i s-a cerut mâna în câteva rânduri⁵⁰, Maria a rămas necăsătorită, dar pe tot parcursul vieții a avut un comportament ireproșabil, recunoscut atât în anturajul ei apropiat, cât și în înalta societate rusă. Prințesa Maria se distingea prin inteligență și cultură deosebită ocupând o poziție de frunte printre doamnele din Rusia acelei perioade. Ea primea oaspeți, făcea vizite (surorii țarului Petru al II-lea Natalia Alexeievna, țarevnei Elizaveta Petrovna, surorii împărătesei Ekaterina Ivanovna⁵¹ ș.a.), fiind tratată cu cel mai înalt respect, fiind aleasă domnișoară la curte de împărăteasa Anna Ioannovna, care avea o părere deosebit de favorabilă despre Maria. A putut oare să se bucure Maria Cantemir de o asemenea stimă dacă i s-ar fi dus

vestea ca despre o femeie de comportament îndoielnic?

În concluzie, trebuie spus că nici persoanele apropiate Cantemireștilor, inclusiv Ivan Ilinskii, care era cel mai informat, nici anturajul direct al țarului nu furnizează nici cele mai vagi informații referitoare la presupusa idilă între Petru I și Maria Cantemir. Prin confundarea noțiunilor rusești „княгиня” și „княжна” și din lipsă de informații veridice, unii emisari străini, iar apoi și istorici moderni au comis grave erori de interpretare, confundând-o pe Maria Cantemir cu Anastasia Trubețkaia-Cantemir, care erau cam de aceeași vârstă și prin aceasta atribuindu-i Mariei unele evenimente din viața personală a Anastasiei, soția lui Dimitrie Cantemir.

Nina Arbore. *Zorele*. [1933].
Gravură pe lemn în culori. 20 x 15

Bibliografie

- ¹ Майков, Л.Н., *Княжна Мария Кантемирова*, в: *Русская старина*, Москва, том 89, 1897, январь, с. 49-69; март, с. 401-417; том 90, июнь, с. 425-451, том 91, август, с. 225-253. Maicov L. N. Prințesa Cantemir. Portret de epocă și corespondență inedită. Ed. de L. Ivanov, Cuv. înainte de Ș. Lemny. Trad. M. Vraciu și L. Ivanov, Iași, 2005, p. 37-40.
- ² Валишевский К. *Петр Великий*, Санкт Петербург, 1911, с. 368-369.
- ³ Panaitescu P. P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Editura Academiei R. P. Române, 1958, p.140-141.
- ⁴ Cioresco G., *L'Activité de Démètre Cantemir pendant la campagne russe en Perse (1722)*, dans *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 29, 1988, nr. 2, p. 261.
- ⁵ Maicov L. N. *Prințesa Cantemir. Portret de epocă și corespondență inedită*. Ed. de L. Ivanov, Trad. M. Vraciu și L. Ivanov, Iași, 2005, p. 46, nota 29.
- ⁶ *О учении Конь(темира) государем Волошским, о его дочери* (Архив князя Куракина, том 1, Спб., 1890, с. 93.)
- ⁷ ...*Je saia même que la Czarine n'est pas encore sans inquiétude sur le sort de filles, quoique le Czar l'ait assurée positivement que l'une des deux lui succéderait à la couronne; elle craint la nouvelle inclination de ce Prince pour la fille de l'hospodar de Valachie; on prétend qu'elle est grosse de quelques mois; son père est fort adroit, il a beaucoup d'esprit et de souplesse. La Czarine appréhende que, si elle accouchait d'un fils, le Czar, à la sollicitation du prence de Valachie, ne répudiât sa femme pour épouser cette maîtresse favorite, qui aurait donné un successeur mâle à la couronne ...* (Донесения французского консула в Петербурге Лави и полномоченного министра при русском дворе Кампредона с 1722 по 1724 г., в Сборнике Императорского Русского Общества, том. 49, Спб., 1885 с. 113-114.
- ⁸ ... *Ce qu'il y a de certain, c'est que le crédit de la Czarine augmente journellement, et que ce n'est que pour lui faire plaisir, que le Czar tient éloigné à la campagne le prince de Moldavie, dont la fille avait paru pendant quelq temps attirer l'attention de ce Monarque.* (Донесения французского консула в Петербурге Лави и полномоченного министра при русском дворе Кампредона с 1722 по 1724 г., в Сборнике Императорского Русского Общества, том. 49, Спб., 1885 с. 352).
- ⁹ Maicov L. N., *Prințesa Cantemir*, în *Prințesa Cantemir. Portret de epocă și corespondență inedită*, Ed. de L. Ivanov; trad. M. Vraciu și L. Ivanov, Iași, 2005, p. 13-162. Новикова Нинель, *Любовь Петра I*, в *Родное Подмосковье*, Москва, 2005, №35. Danilescu Ion, *Ar fi putut să fie împărăteasa Rusiei*, în *Dunărea de Jos*, Galați, an. 2, 2003, nr. 19, p. 9. Чиркова Зинаида, *Мария Кантемир. Проклятие визиря*. Исторический роман. Изд. 2-е, Кишинев, Издательский дом Бон Офис, 2010, 504 с. Granin Daniil, *Serile cu Petru cel Mare* (Fragment de roman) – 2003, în *Epopeea istorică a Cantemireștilor. Antologie: destine legendare în pagini literare*. Ediție îngrijită, traduceri, studiu critic, note și comentarii de Gheorghe Barbă. Cuvânt înainte de Aneta Dobre. Tehnoredactare și *Notă asupra ediției* de Cristina Antonia Anore, București, Editura Universității din București, 2009, p. 128-138. Druță Ion, *Maria Cantemir. Ultima dragoste a lui Petru cel Mare. Epopee istorică în unsprezece tablouri, cu epilog*, Chișinău, Universul, 2008, p. 96 p.
- ¹⁰ Ciobanu Ștefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1924, p. 56-57.
- ¹¹ *Dinastia Cantemireștilor sec. XVII-XVIII*. Coord. acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Ed. Știința, 2008, p. 462-476.
- ¹² Цвиркун В., *Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира. Жизнь и судьба в письмах и бумагах*, [Chișinău], Știința, 2008, p. 8.
- ¹³ Lemny Ștefan, *Astrakhan et l'idylle supposée entre Pierre le Grand et Maria Cantemir*; dans Idem, *Les Cantemir. L'aventure européenne d'une famille princière au XVIIIe siècle*, Paris, Éditions Complexe, 2009, p. 155-157.
- ¹⁴ *Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae. Повседневные записки*, в Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с.295.
- ¹⁵ Цвиркун В., *Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира. Жизнь и судьба в письмах и бумагах*, Chișinău, Știința, 2008, с. 84, nota 300.
- ¹⁶ *Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae. Повседневные записки*, в Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 300.
- ¹⁷ Ibidem, p. 300.
- ¹⁸ Maicov L. N. *Prințesa Cantemir*, p. 38.
- ¹⁹ *Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae. Повседневные записки*, в Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 299.
- ²⁰ Maicov L. N. *Prințesa Cantemir*, p. 38.
- ²¹ [Бантыш-Каменский Н.Н.], *Родословие князей Кантемиров*, с. 306, примеч. (X), пункт 2.
- ²² Шимко И. *Личность княжны Марии Дмитриевны Кантемир*, в кн.: *Новые данные к биографии кн. Антиоха Дмитриевича Кантемира и его ближайших родственников*, Спб., 1891, с.44, примечание 4.
- ²³ Maicov L. N. *Prințesa Cantemir*, p. 38.
- ²⁴ Шимко И. *Личность княжны Марии Дми-*

триевны Кантемир, в кн.: *Новыя данныя к биографии кн. Антиоха Дмитриевича Кантемира и его ближайших родственников*, Спб., 1891, с.44, примечание 4.

²⁵ *Mémoires du prince Pierre Dolgorouki*, Geneve, 1867.

²⁶ Брикнер А.Г., *История Петра Великого*, Москва, 2004, с. 360-362.

²⁷ Henning-Friedrich von Bassewitz (1640-1748), conte, președinte al consiliului de taină a prințului Carl Friedrich de Schlesvig-Holstein.

²⁸ *Мемуары Геннинга-Фридриха фон Бассевича*, ч.2

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Пекарский П., *Наука и литература в России при Петре Великом. Том 2. Описание славяно-русских книг и типографии 1698-1725 годах*, Спб., 1862, с. 602-603.

³¹ Ciobanu Ștefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1924, p. 139.

³² *Записки о России при Петре Великом*, извлеченные из бумаг графа Бассевича, Москва, 1866.

³³ Bergholz, Fr. von, *Tagebuch welches er in Russland von 1721 bis 1725 als holsteinischer Kammeriunker geführt hat*, in *Büschings Magazin für neue Histoire und Geographie*, Halle, XIX, 1785, p. 71-221; XX, 1786, s. 392-592. Берхгольц Ф.В., *Дневник камер-юнкера Берхгольца, веденным им в России в царствование Петра Великого с 1721 по 1725 год*. Ч. 1-3, Москва, 1857-1858.

³⁴ Jacques de Campredon (1672-1749), diplomat francez, primul reprezentant al Franței în Rusia (1721-1726).

³⁵ Цвиркун, В., *Похищение из Константинополя. Из истории взаимоотношений Антиоха и Димитрия Кантемиров*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 2008, nr. 2, p.143.

³⁶ Piinski Ivan, *Notationes quotidianae/ Повседневныя записки* (РГАДА. Фонд, 181, Кантемиры, № 388, с. 1-67⁰⁶. Подлинник.

³⁷ *Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae. Повседневныя записки*, в Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с.295-313.

³⁸ Piinski Ivan, *Notationes quotidianae*. Trad. Gr. Tocilescu (Țarălungă Ecaterina, *D. Cantemir în arhiva Gr. Tocilescu*, în *Manuscriptum*, București, An. XVIII, 1987, nr. 2(67), p.97-102).

³⁹ Piinski Ivan, *Notationes quotidianae/ Повседневныя записки* (РГАДА. Фонд, 181, № 388, с. 1-67⁰⁶. Подлинник).

⁴⁰ Drept exemplu, 4 iulie 1721 Год, как преставилась княжна Смарагда, decedată în 1720 de tuberculoză; 26 octombrie 1722 ..княжне Смарагде, fiica cea mai mică Smaragda-Ecaterina (Илински Иван, *Notationes quotidianae. Повседневныя записки*, в кн. Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 296, 308).

⁴¹ De exemplu, 4 octombrie 1721 Рождение княгини Анастасии Ивановны Кантемировой (Илински Иван, *Notationes quotidianae. Повседневныя записки*, в кн. Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 299).

⁴² 27 august 1721: ... наш князь с княгинею и с княжною ...; 1 noiembrie 1721 ... осматривати княгиню и княжну ..."; 14 aprilie 1722: ... князь наш и княгиня и княжна обедали ... (Илински Иван, *Notationes quotidianae. Повседневныя записки*, в кн. Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 298, 299, 302.

⁴³ Scrisoare către fratele ei Șerban din 8 august 1757 semnând *Сестра ваша Княжна Мария Ка(н)темирова* (РГАДА, Фонд 1374, Кантемиры, оп. 1, е.х. 9. лл. 2).

⁴⁴ 23 februarie 1747 și 2 iunie 1748 *Княжна Мария Кантемирова (Два письма княжны Марии Кантемир к графу Воронцову*, в кн. *Архив князя Воронцова*, кн. 1, Москва, 1870, с. 399-402).

⁴⁵ *Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae. Повседневныя записки*, в Майков Л.Н., *Материалы для биографии кн. А.Д. Кантемира*, Спб., 1903, с. 302-311.

⁴⁶ *Ibidem*, p.300.

⁴⁷ Piinski Ivan, *Notationes quotidianae/ Повседневныя записки* (РГАДА. Фонд 181, Кантемиры, № 388, лл.5). Consultând doar varianta publicată trunchiat de L.N. Maicov a *Notationes quotidianae* a lui Ivan Piinski, pe care de altfel, o rea în ediția sa, Victor Țvircun, pute nefondat la îndoială cea de a treia sarcină și pierderea ei la 27 noiembrie 1722 a sneaghinei Anastasia Trubețkaia-Cantemir (Цвиркун В., *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира. Жизнь и судьба в письмах и бумагах*, Chișinău, Știința, 2008, с.308, nota 41).

⁴⁸ *Ibidem*, лл. 16⁰⁶.

⁴⁹ Satul Ulitkino, în posesia Mariei Cantemir la 40 verste de Moscova, din 1767 – Марино (Марьино).

⁵⁰ *Dinastia Cantemireștilor sec. XVII-XVIII*, p. 469.

⁵¹ *Ibidem*, p.468-469.